

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МИСЛЕННЯ СТУДЕНТІВ

SOCIO-PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THINKING OF STUDENTS

У статті представлені результати дослідження зв'язку соціально-психологічних особливостей та стилів мислення студентів. Метою роботи є дослідження соціально-психологічних особливостей мислення студентів. В статті визначено соціально-психологічні умови формування особистості студентів та теоретичні аспекти проблеми мислення студентів. Для студентів є характерним активне включення у суспільні відносини і суспільну діяльність. Провідним видом діяльності є учбово-професійна. Особливостями соціальної ситуації розвитку є професійна, соціальна та культурна ідентифікація, соціалізація через учбово-професійну діяльність. Психологічну складову студентського віку характеризує становлення індивідуальності, становлення самосвідомості, самовизначення, активний розвиток когнітивної сфери. Для вікових особливостей мислення студентів характерні сформованість абстрактного (теоретичного) мислення, здатність до гіпотетико-дедуктивного мислення та критичність мислення. В емпіричному дослідженні використано методики «Індивідуальні стилі мислення» О. Алексєєва, Л. Громової, «Діагностика міжособистісних відносин» Т. Лірі, методика діагностики соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребовій сфері О. Потємкіної та застосовано методи статистичної обробки даних: критерій Н Краскела-Уолліса, коефіцієнт рангової кореляції Спірмена. В експерименті приймали участь 55 здобувачів Університету Ушинського віком від 17 до 22 років. Статистичний аналіз результатів вказує на наявність достовірної зв'язку реалістичного стилю мислення з потребова-мотиваційною орієнтацією на альтруїзм, з соціально-психологічним типами міжособистісних відносин «підпорядкований» та «залежний». Виявлено статистично значимі відмінності між групами студентів з різними стилями мислення за мотиваційно-потребовою орієнтацією на результат. Встановлено від'ємну кореляцію реалістичного стилю мислення з мотиваційно-потребовою орієнтацією на результат і синтетичного стилю мислення з орієнтацією на альтруїзм.

Ключові слова: особистість, студент, соціально-психологічні особливості, мислення, стиль мислення.

The article presents the results of a study of the relationship between socio-psychological characteristics and thinking styles of students. The aim of the work is to study the socio-psychological features of students' thinking. The article identifies the socio-psychological conditions for the formation of students' personality and theoretical aspects of the problem of students' thinking. Students are characterized by active involvement in public relations and social activities. The leading activity is educational and professional. Peculiarities of the social situation of development are professional, social and cultural identification, socialization through educational and professional activities. The psychological component of student age is characterized by the formation of individuality, the formation of self-awareness, self-determination, active development of the cognitive sphere. The age features of students' thinking are characterized by the formation of abstract (theoretical) thinking, the ability to hypothetical-deductive thinking and critical thinking. The empirical study used methods "Individual styles of thinking" by O. Alekseeva, L. Gromova, "Diagnosis of interpersonal relationships" by T. Leary, methods of diagnosis of socio-psychological attitudes of the individual in the motivational-needs sphere by O. Potemkina and applied methods of statistical data processing: Kruskal-Wallis test, Spearman's rank correlation. The experiment involved 55 applicants from Ushinsky University aged 17 to 22 years. Statistical analysis of the results indicates a reliable connection between the realistic style of thinking and the need-motivational focus on altruism, with the socio-psychological types of interpersonal relationships "subordinate" and "dependent". Statistically significant differences were found between groups of students with different styles of thinking on the motivational-needs orientation to the result. There is a negative correlation between realistic thinking style with motivational-need-oriented focus on results and synthetic thinking style with focus on altruism.

Key words: personality, student, socio-psychological characteristics, thinking, style of thinking.

УДК 159.95
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.38.26>

Скловський І.З.

д.філос.н.,
доцент кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

Грекова О.К.

магістрант соціально-гуманітарного факультету
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

Ільницька Л.А.

старший викладач кафедри теорії та методики практичної психології,
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

Постановка проблеми. Соціальні, економічні, політичні, інформаційні умови ставлять високі вимоги до сучасної людини і впливають на формування соціально-психологічних особливостей особистості. Юнаки є особливо чутливими до соціальних факторів, які впливають на всі аспекти психіки, зокрема і когнітивну сферу. Мислення грає провідну роль у розвитку всіх сфер життя: наукової, культурної, просвітницької тощо. Індивідуальний стиль мислення визначає підходи до вирішення проблемних ситуацій, специфіку поведінки та особистісні характеристики особистості. Актуальним є дослідження соціально-психологічних особливостей особистості юнаків, які пов'язані з індивідуально-психологічними особливостями мислення, серед яких важливе місце посідають стилі мислення.

зани з індивідуально-психологічними особливостями мислення, серед яких важливе місце посідають стилі мислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Психологічні аспекти проблеми мислення вивчали такі відомі вчені як В. В. Давидов, П. Я. Гальперін, Л. В. Занков, О. М. Леонт'єв та інші. Проблема дослідження стилів мислення представлена у працях О. А. Алексєєва, А. К. Белоусової, Р. Бремсона, Л. А. Громової, В. І. Пищік, А. Ф. Харісона, М. А. Холодної та інших.

Період студентства припадає на зрілу юність, яка охоплює вік від 17-18 до 23-35 років [4]. Зрілим юнакам характерні фізіологічне,

статеве і психологічне дозрівання, завершення тілесної та психологічної самоідентифікації, життєве, соціальне і професійне самовизначення.

При аналізі особистості студента можна виділити три складові: біологічну, психологічну і соціальну [7]. Біологічна складова визначається успадкованими характеристиками, такими як вища нервова діяльність, будова аналізаторів тощо. Соціальну складову визначає активне включення студентів у суспільні відносини і суспільну діяльність. Провідним видом діяльності є учбово-професійна. Особливостями соціальної ситуації розвитку студентів є професійна, соціальна та культурна ідентифікація, соціалізація через учбово-професійну діяльність. Психологічну складову студентського віку характеризує становлення індивідуальності, становлення самосвідомості, самовизначення тощо.

У період зрілої юності відбувається активний розвиток когнітивної сфери, спостерігається пік розвитку абстрактного (теоретичного) та образного мислення [4].

Для вікових особливостей мислення студентів характерним є: сформованість абстрактного (теоретичного) мислення, здатність до гіпотетико-дедуктивного мислення, здатність до побудови гіпотез та їх перевірки, критичність мислення.

Розвиток мислення можна описати такими характеристиками:

- здатність до побудови внутрішнього плану дій,
- здатність здійснювати операції аналізу та синтезу,
- здатність переносити вже сформовані способи мислення на вирішення широкого кола проблемних ситуацій,
- об'єм багажу знань,
- ступінь системності знань [3].

О.М. Леонтьєв підкреслював становлення мислення людини як вищого психічного процесу у його єдності із соціально-культурними умовами, з надбанням суспільного досвіду, з оволодінням мовою [6].

У вітчизняній психології прийнято виділяти п'ять стилів мислення: синтетичний, ідеалістичний, прагматичний, аналітичний та реалістичний. Людині властивий переважно змішаний стиль з домінуванням декількох типів.

Ален Харісон та Роберт Бремсон на основі п'яти систем пізнання дослідницької діяльності вчених виділили п'ять стилів мислення: синтетичний, ідеалістичний, прагматичний, аналітичний та реалістичний. В подальшому їх наукові ідею продовжили А.А. Алексєєв та Л.А. Громова [1].

А.К. Белоусова розрізняє стилі мислення в залежності від домінування однієї з функцій. В основі ініціативного стилю мислення

лежить функція генералізації, в основі критичного стилю – функція селекції, в основі управлінського – функція змістопередачі та в основі практичного стилю мислення – функція реалізації. А.К. Белоусова визначає стиль мислення як індивідуальний набір функцій, до якого людина вдається в процесі набуття, обробки і систематизації інформації. Цей набір функцій визначає спрямованість розумової активності [2].

Для синтетичного стилю мислення за А.А. Алексєєвим та Л.А. Громовою характерне прагнення до пошуку протиріч та побудови нової оригінальної теорії на основі виділених протилежних позицій, ідей. «Синтезатори» схильні бачити світ у постійному русі, у змінах, схильні шукати вирішення нових, невизначених проблем [1].

Представникам ідеалістичного стилю мислення властиві схильність до інтуїтивного мислення, високі ідеали, високі морально-етичні цінності, інтерес до потреб і цінностей людей, орієнтація на соціальні фактори. «Ідеалісти» акумулюють весь спектр поглядів на проблему і схильні шукати примирення у конфлікті ідей [1].

Люди з домінуванням прагматичного стилю мислення орієнтуються на свій особистий досвід, який є для них критерієм оцінки вірності ідей, позицій, вчинків, поведінки тощо. У «прагматиків» на першому плані стоїть конкретний результат, ефективне досягнення мети, їх поведінка та методи прийняття рішень характеризуються практичністю, адаптивністю і гнучкістю у поєднанні з холодністю до високих ідеалів та цінностей. Поведінка «прагматиків» виглядає поверхневою та безладною. Проте, вона підкорюється ситуації, яка сама по собі є непередбачуваною. Отже, непередбачуваність підходів до вирішення проблем у «прагматиків» відповідає непередбачуваності зовнішніх обставин [1].

«Аналітики» схильні до системного, глибокого, аналізу проблем, їм властива логічність, послідовність, методичність, планомірність, обачливість у вирішенні питань. Для них характерна раціональність, передбачуваність, орієнтація на факти, прагнення знайти найліпший спосіб вирішення проблем і звести рішення проблеми до побудови теорії. На відміну від «синтезатора», який прагне до нового і нестабільного, і від «ідеаліста», який зосереджений на людських цінностях, аналітик концентрується на досягненні результату на основі об'єктивних фактів [1].

Реалістичному стилю мислення характерний емпіризм, конкретика, опора на реальні факти, які людина отримує з оточуючого світу за допомогою органів чуття. «Реалісти» спираються на об'єктивне, конкретне, не приймають суб'єктивне, ірраціональне, несподіване.

На відміну від «реалістів», які шукають істину з опорою на факти, «синтезатори» вважають, що вирішення проблеми є неможливим без підкріплення фактів теоретичним обґрунтуванням [1].

Якщо розглядати стилі мислення у поєднанні з соціально-психологічними характеристиками особистості, то синтетичному стилю властива орієнтація на результат та на соціальні цінності, ідеалістичному стилю властивий альтруїзм, аналітичному стилю – орієнтація на справу та на результат, прагматичному стилю – егоїстична орієнтація на результат, який відповідатиме конкретній ситуації, реалістичному стилю властива орієнтація на результат, який враховуватиме об'єктивні фактори проблемної ситуації.

Постановка завдання. Метою нашої роботи є дослідження соціально-психологічних особливостей мислення студентів.

Завдання дослідження:

1) визначити теоретичні аспекти проблеми мислення студентів;

2) встановити зв'язок соціально-психологічних особливостей студентів та стилів мислення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для досягнення мети нашої роботи було використано методика «Індивідуальні стилі мислення» О. Алексеева, Л. Громової, яка дозволяє виявити домінуючий спосіб мислення, методика «Діагностика міжособистісних відносин» Т. Лірі, яка дозволяє виявити основні соціальні орієнтації особистості в міжособистісних відносинах та методика діагностики соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребовій сфері О. Потьомкіної, яка дозволяє визначити соціальні потреби, що реалізуються в трудовій діяльності, в розумовій діяльності та в соціальних відносинах.

В дослідження приймали участь 55 студентів соціально-гуманітарного факультету та факультету початкового навчання Університету Ушинського віком від 17 до 22 років.

З метою статистичної обробки отриманих даних було використано непараметричні методи: критерій Н Краскела-Уолліса, коефіцієнт рангової кореляції Спірмена. Статистичний аналіз здійснено за допомогою програми IBM SPSS Statistics 22.

За результатами дослідження стилів мислення за методикою «Індивідуальні стилі мислення» учасників було поділено на чотири підгрупи в залежності від переважаючого способу мислення. Учасники з домінуванням аналітичного стилю склали 38% вибірки. Їм властивий об'єктивний всебічний аналіз проблеми та всіх її аспектів, схильність до логічного, раціонального, підпорядкованого аналізу ситуації, схильність до побудови планів та систем.

Домінування реалістичного стилю виявлено у 27% досліджуваних, для яких є характерними конкретика, орієнтація на об'єктивні факти дійсності, прагнення до корекції і усунення проблемної ситуації.

Одна чверть досліджуваних (24%) відрізняються домінуванням прагматичного стилю. Прагматики відрізняються гнучкістю, адаптивністю, спираються на безпосередній особистий життєвий досвід з метою отримання максимального ефективного результату.

Синтетичний стиль мислення переважає у 7% вибірки. Таким досліджуваним властиво прагнення поєднувати протилежні позиції, погляди, прибрати протиріччя та отримати принципово новий результат.

Домінуючого ідеалістичного стилю мислення в досліджуваній групі не виявлено.

Нами здійснено кореляційний аналіз емпіричних даних, який вказує на статистично достовірний зв'язок між соціально-психологічними типами особистості студентів та їх стилями мислення. Встановлено значущий позитивний зв'язок реалістичного стилю мислення з потребою-мотиваційною орієнтацією на альтруїзм ($r=0,283$; $p=0,05$), з соціально-психологічними типами «підпорядкований» ($r=0,293$; $p=0,05$) та «залежний» ($r=0,354$; $p=0,01$). Орієнтація конкретного, реалістичного типу мислення на альтруїзм є суспільною орієнтацією на інтереси та цінності інших людей, що поєднується з покійністю, пасивністю, слабкою волею, схильністю поступатися, конформністю, залежністю, схильністю прийняти точку зору іншої людини, які є характерними для підпорядкованого та залежного соціально-психологічних типів.

«Підпорядкований» та «залежний» типи позитивно корелюють між собою ($r=0,449$; $p=0,01$) та з «доброзичливим» типом ($r=0,334$; $p=0,05$ та $r=0,441$; $p=0,01$) і негативно корелюють з орієнтацією на працю ($r=-0,292$; $p=0,05$ та $r=-0,316$; $p=0,05$). «Підпорядкований» тип має від'ємний зв'язок з орієнтацією на результат ($r=-0,268$; $p=0,05$), на свободу ($r=-0,377$; $p=0,01$), на владу ($r=-0,417$; $p=0,01$), а також з «авторитарним» ($r=-0,405$; $p=0,01$) та «егоїстичним» ($r=-0,468$; $p=0,01$) соціально-психологічними типами. Встановлені зв'язки підкреслюють властиві підпорядкованому типу конформність, орієнтацію на інтереси і вимоги групи, поступливість своїми цілями та цінностями заради групи, схильність до співробітництва.

За допомогою критерію Н. Краскела-Уолліса нами здійснено порівняння результатів в чотирьох підгрупах досліджуваних в залежності від стилю мислення. Виявлено статистично значимі відмінності між ними за мотиваційно-потребовою орієнтацією на результат ($r=0,137$; $p=0,028$).

Наявна від'ємна кореляція реалістичного стилю мислення з орієнтацією на результат ($r=-0,319$; $p=0,05$). Студентам-«реалістам» не характерна спрямованість на результат та схильність прагнути до досягнення мети всупереч несприятливим факторам. У свою чергу мотиваційно-потребова орієнтація на результат позитивно корелює з орієнтацією на працю як на джерело радості і задоволення ($r=0,367$; $p=0,05$), з орієнтацією на владу як прагнення впливати на інших людей та на суспільство ($r=0,364$; $p=0,01$), з соціально-психологічними типами «авторитарний», який є владним, диктаторським типом, що прагне до лідерства ($r=0,383$; $p=0,01$) та «еґоїстичний», схильний ставити своє Я, свої інтереси та цінності вище за інших ($r=0,406$; $p=0,01$) і негативно корелює з такими соціально-психологічними типами особистості як «підпорядкований» – слабковольний, схильний поступатися ($r=-0,268$; $p=0,05$) та «доброзичливий», орієнтований на прийняття та соціальне схвалення ($r=-0,341$; $p=0,05$).

Таким чином, студентам з домінуючим реалістичним типом мислення характерні такі соціально-психологічні характеристики особистості як альтруїзм, підпорядкованість, залежність, суспільна орієнтація на інтереси та цінності інших людей, покірність, пасивність, слабкість волі, схильність поступатися, конформність, залежність, схильність прийняти точку зору іншої людини.

Синтетичний стиль мислення від'ємно корелює з мотиваційно-потребовою орієнтацією на альтруїзм ($r=-0,267$; $p=0,01$) і має позитивний зв'язок з ідеалістичним типом мислення ($r=0,761$; $p=0,01$). Студентам-«синтетикам» не характерна суспільна орієнтація на інтереси та цінності інших людей. Синтетичний стиль, який передбачає узагальнення, комбінацію, поєднання протилежних позицій, тісно пов'язаний з ідеалістичним, також орієнтованим на подолання протиріч і примирення протилежних позицій.

Орієнтація на альтруїзм має достовірний позитивний зв'язок з орієнтацією на працю, коли праця виступає джерелом радості і задоволення ($r=0,373$; $p=0,01$) та з соціальним типом «альтруїстичний» ($r=0,445$; $p=0,01$) і має від'ємний зв'язок з соціальним типом «еґоїстичний» ($r=-0,338$; $p=0,05$).

Отже, студентам з домінуючим синтетичним типом мислення характерні такі соціально-психологічні характеристики особистості як орієнтація на альтруїзм, інтереси та цінності інших людей та орієнтація на працю.

Проведений кореляційний аналіз не встановив наявності достовірних статистичних зв'язків ідеалістичного, аналітичного та прагматичного стилів мислення з соціально-психологічними характеристиками особистості.

Аналіз результатів за критерієм Н. Краскела-Уолліса вказує на наявну тенденцію до відмінностей між чотирма підгрупами, визначеними за домінуючими стилями мислення, за спрямованістю на свободу ($r=7,012$; $p=0,072$). Спрямованість на свободу, коли свобода виступає провідною цінністю для людини, позитивно корелює з мотиваційно-потребовою орієнтацією на працю ($r=0,351$; $p=0,01$), з соціально-психологічним типом «авторитарний» ($r=0,323$; $p=0,05$) і негативно корелює з типом «підпорядкований» ($r=-0,377$; $p=0,01$). Статистично достовірних відмінностей між підгрупами за іншими параметрами не встановлено.

Підсумовуючи аналіз результатів емпіричного дослідження, варто зазначити, що студентам з домінуючим реалістичним типом мислення характерні такі соціально-психологічні характеристики особистості як альтруїзм, підпорядкованість, залежність, суспільна орієнтація на інтереси та цінності інших людей, покірність, пасивність, слабкість волі, схильність поступатися, конформність, залежність, схильність прийняти точку зору іншої людини.

Студентам з домінуючим синтетичним типом мислення характерні такі соціально-психологічні характеристики особистості як орієнтація на альтруїзм, інтереси та цінності інших людей та орієнтація на працю.

Статистично не підтверджена наявність достовірних зв'язків ідеалістичного, аналітичного та прагматичного стилів мислення з соціально-психологічними характеристиками особистості.

Висновки з проведеного дослідження.

Для вікових особливостей мислення студентів характерні сформованість абстрактного (теоретичного) мислення, здатність до гіпотетико-дедуктивного мислення та критичність мислення.

Студентам з домінуючим реалістичним типом мислення характерні такі соціально-психологічні характеристики особистості як альтруїзм, підпорядкованість, залежність, суспільна орієнтація на інтереси та цінності інших людей, покірність, пасивність, слабкість волі, схильність поступатися, конформність, залежність, схильність прийняти точку зору іншої людини та не характерна спрямованість на результат та схильність прагнути до досягнення мети всупереч несприятливим факторам. Студентам з домінуючим синтетичним типом мислення властиві орієнтація на альтруїзм, інтереси та цінності інших людей та орієнтація на працю.

Не встановлено наявності достовірних статистичних зв'язків ідеалістичного, аналітичного та прагматичного стилів мислення з соціально-психологічними характеристиками особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексеев А.А., Громова Л.А. Поймите меня правильно или книга о том, как найти свой стиль мышления, эффективно использовать интеллектуальные ресурсы и обрести взаимопонимание с людьми. СПб.: Экономическая школа, 1993. 352 с.
2. Белоусова А.К. Пищик В.И. Стиль мышления. Ростов н/Д: Изд-во ЮФУ, 2011. – 168 с.
3. Динаміка розвитку інтелектуальних здібностей обдарованої особистості у підлітковому віці: монографія / О. Ю. Буров, В. В. Рибалка, Н. Д. Вінник та ін.; за ред. О.Ю. Булова. К.: ТОВ «Інфосистем», 2012. 258 с.
4. Єфіменко С. Психологічні особливості студентського віку. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки.* 2012. Вип. 103. С. 140-149.
5. Критичне мислення: освіта, творчість, цінності: монографія / за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. 299 с.
6. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. М.: Политиздат, 1975. 304 с.
7. Психология высшей школы / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович, С. Л. Кандыбович. Минск: Харвест, 2006. 416 с.